

Znanost med nacionalnim in globalnim – nekaj misli o prevajanju v znanosti

Vstop Slovenije v EU leta 2004 je imel daljnosežne posledice domala na vseh področjih življenja in ustvarjanja. Nekatero med njimi se odločneje kažejo šele v zadnjih letih. Bruseljsko uradništvo je na primer prepričalo našo vlado, da je sprejela slogan »na znanosti temelječa družba«, in temu danes sledijo vsi strateški dokumenti razvoja države, žal pa ne tudi delitve sredstev, kar bi sicer zahtevalo ločen razmislek. Slovenski narod se je zgodovinsko najprej oblikoval na podlagi kulture in še zlasti slovenskega jezika. Primerneje bi bilo tako dopolniti posvojeno evropsko geslo z avtohtonim geslom o Sloveniji tudi kot o »družbi, utemeljeni na kulturi«. To seveda ne pomeni, da znanost nima pomembne vloge pri razvoju, gre pa za to, da mora znanstveno delovanje, tako kot druga vitalna področja, kot je izobraževanje, potekati v prvi vrsti v slovenskem jeziku. Vsaj dokler želimo svojo državo ali vsaj svoj narod. Znanstvenik bi moral tako najprej odlično obvladati svoj jezik. Tisti pa, ki glede na svojo izobrazbo, znanje in izkušnje zmorejo prenašati raziskovalne izsledke v tuje jezike ali obratno, so ali »evropski« znanstveniki, ki so sposobni posredovati rezultate svojih raziskav tudi v enem od tako imenovanih svetovnih jezikov, ali usposobljeni prevajalci.

V praksi položaj seveda ni tako enostaven. V nadaljevanju izpostavljamo nekaj vprašanj, povezanih s prevajanjem v znanosti, ki izhajajo predvsem iz izkušenj z evropskimi projekti na področju humanistike in z vidika posredovanja rezultatov domači in tuji znanstveni sferi v obliki znanstvenih člankov, zbornikov, mednarodnih konferenc, delavnic in razstav. Med rezultate štejemo tudi poročanje financerjem evropskih projektov. Ti rezultati morajo temeljiti na odličnem poznavanju in obvladovanju jezika. Področje rabe jezika, v prvi vrsti slovenskega, je sicer izjemno kompleksno in zahteva temeljite razmisleke, ki v marsičem presegajo pričujoči zapis. Če pa se tu omejimo zgolj na znanost, lahko rečemo, da razlike v uporabi slovenskega jezika nastajajo že med samimi vedami. Tehnika in naravoslovje se na primer pogosteje kot humanistika in družboslovje zavzemata za pisanje doktorskih disertacij v angleškem jeziku z argumentom, da se vpliv in odličnost raziskovalnega dela merita zlasti z objavami v tujejezičnih revijah. Dejstvo je, da evalvacija znanosti v Sloveniji sledi evropskim in mednarodnim kriterijem in da raziskovalec, ki že izvorno piše v tujem jeziku, pri objavah v tujem tisku preskoči stopnjo prevoda svojega dela. Tako naj bi bil že v izhodišču pripravljen na mednarodno konkurenčnost. Se pa pri tem, poleg vprašanj o smiselnosti takšne evalvacije, pojavlja vrsta vprašanj, povezanih z jezikom. Lahko raziskovalec piše enako dosledno v tujem jeziku, kot bi v domačem? Če prevaja sam, je prevod ustrezen, razumljiv? Kako je s terminologijo? Mar ni eden od ključnih ciljev doktorskega študija razvoj in opredelitev terminologije neke vede/stroke? Lahko v tujem jeziku ujamemo vse pomenske odtenke, če nismo prevajalci z mnogo strokovnega znanja, s poznavanjem določene znanstvene vede, njene terminologije in z mnogo izkušnjami? In, ne nazadnje, kdo bo raziskovalcem, ki se zadrege zavedajo, kril stroške prevoda?

Pri tem se soočimo z enim od temeljnih izzivov: ustanove, kot so fakultete, inštituti, ali znanstvene založbe, pa tudi javni zavodi, namreč stopnje ustvarjalnega procesa, kamor spada strokovno prevajanje, najpogosteje ne priznavajo ne v časovnem ne v stroškovnem smislu. Avtor znanstvenega članka je sam odgovoren za jezikovno ustreznost besedila, četudi ga oddaja v tujem jeziku. Mimogrede, podobne zadrege bi lahko našli pri lektoriranju. Ker smo raziskovalci pri imenovanjih v nazive, pri napredovanjih in pri izpolnjevanju kriterijev za dodelitev javnih sredstev – tako nacionalnih kot evropskih – odvisni od točk, pri čemer objave v tujih indeksiranih revijah prinesejo največ točk, smo vse prehitro pripravljeni prevzeti nase breme prevodov svojih del, četudi seveda nismo usposobljeni prevajalci. Pogosto se celo bojimo, da bomo zaradi lekture, na primer angleškega besedila, zamudili kakšen rok. Da pa bi od revije zahtevali prevod ali lekturo, niti ne pomislimo. Ob takšni naravnosti vrednotenja znanosti se lahko zgodi celo, da bi objava in z njo povezane točke v visokoindeksirani tuji reviji postali pomembnejši od pisanja odličnih znanstvenih besedil v slovenskem ali katerem drugem jeziku.

Obstajajo tudi izjeme. Nekateri raziskovalni inštituti vztrajajo pri lektoriranju angleških in drugih prevodov. Praviloma tudi ni zadržkov pri naročanju prevodov. Pogosto imajo v svojih vrstah raziskovalce, ki so poleg svoje osnovne vede diplomirali še iz katerega od tujih jezikov, kar je dodatna prednost pri prenosu rezultatov

znanstvenega dela v mednarodno okolje. Zadrega pa je v tem, da morajo ti raziskovalci velik del časa, ki je sicer namenjen raziskovalnemu delu, nameniti prevodom. Nekateri inštituti zato sami vzgajajo znanstvene raziskovalce z odličnim strokovnim znanjem iz področja, ki ga prevajajo, hkrati pa so tudi zelo ozko specializirani.

Sistemska odsotnost prevajanja kot ene od ključnih dejavnosti prenosa znanja in posredovanja rezultatov javnosti odslikavajo evropski, v zadnjem času pa tudi nacionalni razpisi. Čeprav ima Evropska unija 24 uradnih jezikov, med njimi slovenščino, in so ključni dokumenti prevedeni, velja nenapisano pravilo, da se vse prijave evropskih projektov oddajajo v angleščini. Tudi čezmejni projekti so jezikovno zahtevni, saj je predpisana oddaja v dveh jezikih, v slovenščini in hrvaščini, slovenščini in italijanščini, slovenščini in nemščini in slovenščini in madžarščini. Nemalokrat pri pisanju prijave zmanjka časa ravno za prevod in na koncu je zares vprašanje, ali tuji ocenjevalci sploh lahko razumejo napisano, kadar gre za hitre in povrhu še amaterske prevode. Morda bi zdržal argument, da avtor najbolje ve, kako prevesti svoje delo, ali pa da mora biti prevajalec dobro podkovan v stroki, katere besedila prevaja. Oboje seveda drži, vendar bi to moralo pomeniti zgolj to, da mora prevajalec pri svojem delu tesno sodelovati z avtorjem. To pa je časovno in stroškovno zahtevno. Veljalo bi torej razmisliti o tem, da bi bili postavki za prevajanje in lektoriranje pri prijavih evropskih in nacionalnih projektov ovrednoten kriterij.

Ne nazadnje, tudi vsa poročila o izvajanju evropskih projektov oddajamo v angleščini, da o zbornikih prispevkov na konferencah, priročnikih, priporočilih in podobno niti ne govorimo. Pravzaprav se pogosto dogaja tudi, da opuščamo stroške simultane tolmačenja konferenc, delavnic, dogodkov pod pretvezo, da angleško seveda vsi znamo in razumemo. Zagotovo je misli težje oblikovati v tujem kot v domačem jeziku. Govorjenje in pisanje v tujem jeziku praviloma pomeni poenostavljanje in s tem siromašenje tako domačega kot tujega jezika. Pri tem seveda ne gre le za angleščino, nekatere vede v mednarodnem okolju nastopajo/komunicirajo tudi v francoščini, nemščini in drugih jezikih.

Vsaj v obrisu velja opozoriti tudi na logiko javnega naročanja pri nas, ki je zagotovo v škodo intelektualnemu delu, saj se na prvo mesto postavlja diktat najnižje cene. Razumljivo in prav je, da je profesionalni prevajalec dražji od amaterskega ali priučenega, vendar pa so javne ustanove prisiljene slediti logiki javnega naročanja, zlasti torej najnižji ceni, in morajo izbirati, ki pomeni odklon od te logike, znati utemeljeno obrazložiti. To pa zahteva zavedanje in ustrezen odnos do jezika. In še, kako naj ustanova, ki goji ustrezen odnos do jezika in je zato pripravljena vložiti več truda v izbiro, v široki ponudbi prevajalskih agencij presodi, kateri prevajalec bo delo opravil kakovostno? Morda po priporočilih, na podlagi izkušenj.

Odpiranje vrste vprašanj, povezanih s prevajanjem v znanosti, lahko na tem mestu sklenemo s pozivom, naj se razmisleki o tem področju nadaljujejo, in pa z ugotovitvijo, da bi bilo tako za uporabnike prevajalskih storitev kot tudi za prevajalce same mnogo bolje, da bi bilo to področje sistemsko urejeno.